

Преса Радянської України та політика партії: проблема відповідності (випадок виконання журналом «Перець» завдань газети «Правда»)

К. А. Єремєєва

Стаття присвячена аналізу відповідності редакторської політики журналу «Перець» владним директивам, вміщеним у редакційній статті «Проти ідеологічних перекирвань в літературі» в газеті «Правда» від 2 липня 1951 р. Був розглянутий процес розповсюдження директив від органів влади до працівників преси. Зроблений висновок щодо поліваріативності інтерпретацій «Перцем» партійних вказівок та висунуто припущення щодо можливих причин цього.

Ключові слова: журнал «Перець», газета «Правда», директиви, преса, гумор, цензура.

В радянський період мета існування преси формулювалась переважно за допомогою категорій «зброї», «інструмента» та «боротьби» [25, арк. 2-31]. Такий утилітаристський підхід до діяльності преси мав під собою розуміння друкованих органів як слухняних виконавців політики партії, а репортера – як «полум'яного агітатора, пропагандиста ідей марксизму-ленінізму» [27, арк. 26]. Тим більше це стосується періоду пізнього Сталінізму, коли 2 липня 1951 р. світ побачила редакційна стаття у газеті «Правда» «Проти ідеологічних викривлень в літературі» [20]. «Правда» була тим друкованим органом, через який трансливали владні директиви, визначали слабкі ланки в засобах масової інформації, тощо. В своїх спогадах карикатурист журналу сатири та гумору «Крокодил» Б. Єфімов зазначав, що статті в «Правді» без підпису були сигналом, що вони є «не просто думкою редакції газети, а політичною установкою, безапеляційною директивою ЦК партії» [10]. «Правду» виставляли як взірець «видання-зброї» для інших друкованих органів. Саме в неї керівники УРСР радили республіканській пресі вчитись тому, «... як правильно, гостро, оперативно висвітлювати питання, які підіймає наша партія» [26, арк. 3]. Означена стаття в газеті «Правда» ознаменувала новий етап в посиленні регламентації та контролю над пресою [7, с. 364-366]. Окрім всього, це знайшло своє вираження в жвавому обговоренні статті партійними органами УРСР [28] та прийнятті циркуляру Головліту про завдання цензорів у зв'язку із посиленням політико-ідеологічного контролю творів друку 8 вересня 1951 р. [7, с. 364-366].

Наукові роботи, присвячені статті «Про ідеологічні перекирвання в літературі», можна віднести до так званого тоталітарного напрямку в дослідженнях історії радянського суспільства. В них факт випуску статті та реалізації політики партії, окресленої в ній, розглядався як однобічний процес впливу на діячів літератури та преси [Див. напр.: 3; 23; 38]. Втім, численні розвідки представників

ревізійністського напрямку в історіографії радянського суспільства ставлять під питання односторонність механізмів впливу та контролю з боку радянської влади [6] та відкидають один з основних постулатів «тоталітаристів» – повну пасивність суспільства [15. С. 223]. Це наштовкує на роздуми, чи могла в таких умовах діяльність преси так чи інакше не відповідати політиці партії? Наскільки реалізація пресою владних директив могла відрізнитись від первісних ідеологічних посилів, викладених в статті в газеті «Правда»? І якщо різниця існувала, то чому це відбувалось?

Для відповіді на поставлені питання нам необхідно розглянути виконання директив партії, викладених в газеті «Правда», якимось одним друкованим виданням. Це дозволить детальніше проаналізувати специфіку адаптації партійного курсу до творчого процесу працівників преси. Було обрано український журнал сатири та гумору «Перець». Такий вибір дозволяє нам, окрім всього, наблизитись до вирішення наступних питань: яким чином формат видання (в цьому випадку – сатирично-гумористичний) впливав на особливості реалізації директив партії, якими були тактики реагування журналу республіканського рівня на політику партії, чи відрізнялися вказівки органів влади різних щаблів та на постанови органів влади якого рівня – загальнорадянського чи республіканського – більше орієнтувались керівники журналу, тощо.

Постає питання, чи мав журнал «Перець» якимось чином реагувати на статтю в газеті «Правда» «Проти ідеологічних викривлень в літературі»? По-перше, журнал випускався у видавництві ЦК КП(б)У «Радянська Україна». Зважаючи на те, що одним з адресатів статті стала сама КП(б)У, «Перець», як партійне видання, автоматично ставав співадресатом критики, вміщеної в газеті «Правда». Це передбачало обов'язкову реакцію журналу. Крім того, в радянському суспільстві гумор визначався як зброя партії в боротьбі з пережитками капіталізму [24]. Саме тому гумористична преса мала сприйматись як «подвійна зброя» партії, яка повинна відгукуватись на всі актуальні проблеми радянського суспільства, а тим більше окреслені в центральному друкованому органі ЦК ВКП(б).

Для реконструкції процесу сходження директив від «центру» до «Перця» ми маємо в своєму розпорядженні наступні документи. По-перше – це редакційна стаття в газеті «Правда» [20]. Вона відображає політику партії та, деяким чином, владні директиви стосовно літератури та редакційної політики радянської преси. По-друге – це постанови та протоколи засідань партійних організацій УРСР у зв'язку із цією статтею [28, арк. 16-17, 73-77, 78, 145, 151-153]. За цими документами ми можемо прослідкувати адаптацію партійних директив «з центру» на республіканському рівні. Редакторську політику репрезентують тематичні плани журналу «Перець» [30] та спеціальний «Проект-завдання редакції журналу «Перець» у боротьбі проти ідеологічних перекирвань у літературі та мистецтві, про які йшлося в редакційній статті газ. «Правда» від 2 липня 1951 р.» [37, арк. 2]. Ці джерела дають змогу проаналізувати механізм адаптації творчого процесу до політики партії: наскільки відрізнялась інтерпретація працівниками журналу владних директив від їх первісного формулювання, чи відрізнялось визначення головних «мішеней» преси газетою «Правда», республіканськими партійними органами та працівниками журналу «Перець», тощо. Адаптація творчого процесу авторів журналу до лінії партії може бути реконструйована завдяки текстам

та карикатурам журналу «Перець», які виходили після опублікування статті в газеті «Правда». Постає питання, наскільки автори дотримувались створеного тематичного плану, якими засобами його втілювали й наскільки результат діяльності журналу відповідав поставленим партією завданням.

Приводом для опублікування редакторської статті «Проти ідеологічних викривлень в літературі», яка вийшла 2 липня 1951 року, стала поява в журналі «Звезда» «ідейно порочного» вірша В. Сосюри «Любіть Україну» (в перекладі А. Прокоф'єва) [20]. Основною темою статті є проблема «правильного» українського патріотизму, який має вмещувати в себе гордість за нову Радянську Україну. Ця гордість мала б поєднуватись із загальнорадянським патріотизмом, дружбою радянських народів та інтернаціоналізмом. «Неправильний» український патріотизм, згідно із статтею, відображений у вірші В. Сосюри у вигляді прихильності до якоїсь «України взагалі», «одвічної України» з її «кучерявими вербами», «одвічними вітрами». На думку редакції газети, під такою Україною підпишеться будь-який буржуазний націоналіст. Цей сюжет в статті є домінуючим. Всі інші питання є похідними й відносяться або до причин опублікування «ідеологічно хибного» вірша, або до заходів застереження подальшого проникнення до преси «націоналістичних» творів: посилення критики та самокритики, неприпустимість замовчування помилок, самовихваляння, виховна робота серед інтелігенції, відображення в літературі дружби радянських народів та палкого радянського патріотизму [20].

Зважаючи на те, що одним з адресатів статті стала сама КП(б)У, реакцією стали жваві обговорення на партійних зборах обласного та республіканського рівнів, на нарадах Спілки письменників України тощо [27]. Але вже в процесі сходження директив від центру до республік відбувались деякі «інформаційні втрати». Так, наприклад, у постановвах партійних органів УРСР йшлося лише про засудження українського буржуазного націоналізму, а «порочне» вихваляння «одвічної України» з її «кучерявими вербами», «одвічними вітрами» трансформувалось в критику сільської обмеженості тематики, яку на республіканських партійних нарадах вирішили розглядати як «обмеженість ідейну, як мовчазне продовження старих націоналістичних зусиль зробити українську літературу селянською» [28, арк. 19]. Здебільшого на республіканському рівні обговорення статті в газеті «Правда» вироблялися директиви щодо практичних заходів боротьби із ідеологічними викривленнями в літературі. Так, в постановвах йшлося про необхідність пильно слідкувати за якістю та змістом лекційної пропаганди, про прикрі випадки, коли лектори в своїй практиці не прочитали жодної лекції, яка викривала б українських буржуазних націоналістів [28, арк. 152]. Також обговорювалась необхідність слідкувати за ідеологічним рівнем репертуарів художніх самодіяльних колективів [28, арк. 151] (наприклад, говорилося про неприпустимі випадки пісень про алкоголь); про якісний переклад українською мовою праць К. Маркса, В. Леніна, Ф. Енгельса, класиків російської та радянської літератури для виховання громадян в дусі інтернаціоналізму та дружби народів; покращення роботи видавництва. Крім того, порівняно зі статтею в газеті «Правда», республіканські партійні організації закликали до посилення антирелігійної пропаганди [28, арк. 153].

Журнал «Перець» відгукнувся на статтю в газеті «Правда» та її обговорення республіканськими партійними органами складанням докладних тематичних

планів журналу, гумор якого мав саме бити по мішенях, які окреслила партія [32; 36]. Таких планів склали відразу два: загальний тематичний план на липень – грудень 1951 р. та спеціальний тематичний план-завдання редакції «у боротьбі проти ідеологічних перекирвань у літературі та мистецтві, про які йшлося в редакційній статті газети «Правда» від 2 липня 1951 р.» [36, арк. 1-2]. В цих документах ми бачимо дещо іншу інтерпретацію директив з центру. Так, в завданні для редакції мова про ідеологічні перекирчування йдеться лише в назві проекту. Так само в плані-завданні для редакції немає жодного слова про викривлення ані неправильного українського патріотизму, ані українського буржуазного націоналізму. Цікаву інтерпретацію також отримала в тематичному плані критика сільської обмеженості в тематиці. Як було зазначено вище, у газеті «Правда» критикувалась «одвічна Україна» з «кудрявими вербами», на республіканському рівні ця мішень для критики трансформується в сільську обмеженість в тематиці (як прояв зусиль українських буржуазних націоналістів). На рівні редакційної політики «Перця» сільська обмеженість в тематиці трансформувалась в критику «тих українських письменників, художників і композиторів, які в своїй творчості не надають уваги робітничій тематиці» [36, арк. 2]. Левова частка (8 з 15) запланованих сюжетів стосувалась посилення критики та самокритики, недопустимості самовихваляння, недоторканих авторитетів в літературі, при чому без будь-якої прив'язки до «ідеологічно хибного» вірша В. Сосюри та проблеми «неправильного» українського патріотизму. Таким чином, проблема критики та самокритики, яка зайняла півтора невеликих абзаци в статті «Проти ідеологічних викривлень в літературі», трансформувалась у головну проблему, яку планував підняти журнал «Перець». Крім того, практичні дії, які окреслили в своїх постановвах партійні органи УРСР задля попередження ідеологічних викривлень в літературі, також перетворились в тематичному плані «Перця» на самодостатні окремі проблеми. Так, в партійних постановвах йшлося про партійний контроль за ідеологічним змістом лекцій, читання лекцій, які б викривали український буржуазний націоналізм, тощо. В «Перці» здебільшого акцентується увага лише на тому, що інтелігенція просто мало читає лекцій, або їхній зміст незрозумілий для слухачів, або не відповідає їхнім запитам [14]. Якщо в партійних постановвах мова йшла про контроль за ідеологічним рівнем та змістом репертуару художньої самодіяльності, то в «Перці» ця постанова трансформувалась в критику того, що в будинках культури увагу приділяють лише танцям, а ніякої іншої культурної програми немає [21]. Вказівка робити якісні переклади на українську класиків марксизму-ленінізму, російської та радянської літератури (для зміцнення дружби радянських народів) в «Перці» перетворилась в критику видавництва «Мистецтво», яке не бажає друкувати класиків взагалі (при чому мова йшла про класиків-живописців без якихось етнічних маркерів) [5]. Таким чином, в журналі «Перець» із прямим посиланням на статтю в газеті «Правда» було реалізовано те, що мало віддалене відношення до основного її змісту: небажання інтелігенції читати лекції для громадян, надмірне захоплення танцями в будинках культури, небажання видавати репродукції картин класиків живопису, критика авторів, які під різними назвами видають одне й те саме, тощо [36, арк. 2]. Звісно, в журналі траплялись й твори, в яких інтерпретація критики в «Правді» була більш-менш «правильною». Так, у вірші «Курило-Кадилський...»

засуджується критик, який виставляє в якості живого класика поета Павла Соловейка, який пише вірші про лозу, перелаз та верби [19]. Втім, здебільшого ми бачимо змістовну різницю між ідеологічними посланнями в «Правді» та їхньою реалізацією в «Перці».

Слід розглянути активність реалізації редакцією «Перця» завдань газети «Правда». Так, у першому після опублікування статті в газеті «Правда» номері «Перця» на заклик поліпшення критики та самокритики відреагували показово: карикатуру, яка висміює недоторканні авторитети в літературі, було вміщено на обкладинку [8]. На цьому малюнку етнічні маркери присутні лише в Перця (символ журналу), який у вишиванці обурюється через надмірне вихвалання маститого літературного діяча. Засвідчивши свою готовність виконувати завдання партії, творці журналу в цьому номері більше не торкались тем, які були окреслені в «Правді» та партійних постановках УРСР. До вересня 1951 р. в «Перці» домінує колгоспна/сільська тематика (не дивлячись на готовність критикувати письменників, які не приділяють уваги робітничій проблематиці). До кінця 1951 р. українські буржуазні націоналісти критикувались в «Перці» лише двічі: в серпневому випуску в контексті популярної на той момент зовнішньополітичної тематики [11] та у листопаді [4] в контексті святкування жовтневого перевороту. Навіть у випадку з темою поліпшення критики та самокритики, яку найохочіше розвивали автори «Перця», ми бачимо певне «розгойдування» у включенні текстів та карикатур у зміст журналу. Так, у липні, коли була надрукована стаття «Проти ідеологічних викривлень в літературі», в «Перці» було надруковано лише два сюжети, присвячені цій тематиці. У серпні – чотири, у вересні – вже шість. В межах п'яти – шести текстів та карикатур на місяць автори «Перця» й «били по мішенях», окреслених в «Правді». Можна помітити, що активніше автори журналу почали це робити у вересні. Скоріш за все, це пов'язано із прийняттям циркуляру Головліту про завдання цензорів у зв'язку з посиленням політико-ідеологічного контролю творів друку від 8 вересня 1951 р. [7, с. 364-366]. Хоча навіть за таких умов в «Перці» набагато частіше викривались «імперіалістично-капіталісти з Уолл-стріту» ніж українські буржуазні націоналісти.

Виникає питання, якими були причини такої реакції творців журналу «Перець» на владні постанови, які втілились в редакційній статті в газеті «Правда»? Можна висунути кілька можливих гіпотез стосовно цього.

По-перше, могла відбуватись так звана природна «втрата інформації» під час сходження директив від загальнодержавних органів влади до республіканських та інш. Представники влади на різних щаблях знаходяться в інформаційній взаємодії. Під час неї, згідно з теорією інформації, відбувається втрата частини інформації через її суб'єктивне сприйняття реципієнтом [16, 120-121]. Можливо, редакція журналу «Перець» просто неправильно проінтерпретувала партійні директиви. Виникає питання, яким чином за умов посиленого ідеологічного контролю могла відбутись реалізація неправильно зрозумілих вказівок влади, адже ми бачимо розходження між ідеологічними посланнями у статті в газеті «Правда» та їхній реалізації «Перцем». Можна припустити, що гумористичний формат журналу слугував відволікаючим механізмом для пильного контролю цензури. Такий формат не виключає цензурних втручань, але міг допускати більшу варіативність інтерпретацій партійних вказівок, звісно в межах

дозволеного. Чіткість цих меж є окремим питанням. Але можна припустити, що у випадку із «Перцем» межі дозволеної інтерпретації були доволі рухливими, що й зумовило допущення такого варіанту «боротьби проти ідеологічних перекирвань у літературі та мистецтві».

Можливо, подібна інтерпретація трапилась не через хибне розуміння редакцією завдань газети «Правда», а була свідомим «полегшеним» варіантом боротьби гумористичного журналу з ідеологічними викривленнями. Втім, у деяких випадках розходження між настановами газети «Правда» та редакційною політикою журналу «Перець» були все ж таки значними. Лише часткове виконання директив редакцією «Перця» могла відбуватись, в тому числі, в результаті формального ставлення до постанов із «центру» [12, с. 52]. Таку формалістичність та показовість ми дійсно спостерігаємо в першому випуску журналу «Перець» після видання статті в газеті «Правда», в якому проблему критики та самокритики помістили на обкладинку журналу [8] й більше цієї теми не торкались. Можна припустити, що обговорення статті в газеті «Правда», складання кількох тематичних планів та інші заходи реагування були спрямовані на створення лише видимості виконання директив, а насправді працівники журналу займались своїм повсякденним творчим процесом та реалізацією вже запланованих ідей. У будь-якому випадку, таке могло бути до вересневого циркуляру Головліту щодо посилення ідеологічного контролю за літературою.

Цю ситуацію можна пояснити за допомогою «теорії агентів» (Agency theory), яку розвивали Р. Коснік, Б. Мітнік, Х. Уайт тощо [1, pp. 57-74]. Ця теорія стосується проблеми стосунків принципала (керівника) та агента (підлеглого). Вони «укладають» так званий договір й керівник передає виконання частини своєї роботи агенту. Здебільшого в контексті цієї теорії розглядається проблема конфлікту цілей, яка виникає, коли бажання або цілі принципала та агента дещо різні, або принципалу важко перевірити, що робить насправді або як себе поводить агент під час виконання дорученої йому роботи [1, р. 58]. Стосунки між ВКП(б), КП(б)У та журналом «Перець» також можна розглядати як взаємини між принципалом та агентом, причому ВКП(б) буде принципалом, КП(б)У – агентом по відношенню до директив ВКП(б) та принципалом по відношенню до журналу «Перець». Як ми вже зазначали, виникає питання, чи міг мати місце конфлікт цілей у випадку негласного договору між партією та «Перцем»?

В журналі «Перець» працювали в основному люди, які були утверджені партією [35, арк. 2]. Втім, працівники журналу «Перець» (журналу сатири та гумору) мали на меті не тільки підтримку існуючого суспільно-політичного ладу. Так, не дивлячись на використання переважно гумору-зброї, який більше пасував до виконання вказівок «Правди», працівники не забували приділяти й гумору-розвазі, який не мав чіткого соціально-політичного спрямування. Але в цьому не вбачається конфлікт цілей між принципалом та агентом, адже навіть просто вітальний сміх влада також намагалась використовувати задля своїх цілей [24].

Серед інших гіпотез можна висунути припущення, що, можливо, конфлікт цілей полягав саме у відображенні «правильного» та «неправильного» українського патріотизму. Для цього необхідно з'ясувати національні погляди творців журналу. Наприклад, головний редактор «Перця» в 1951 р. –

Ф. Маківчук – був членом КП(б)У, в анкетах визначав свою національність як українець [31, арк. 6-7], використовував українську мову під час офіційних промов [33; 34] та під час постійного спілкування з авторами журналу, що можна побачити з переписки між ними [28; 29]. Україномовність головного редактора та самого журналу спонукала російськомовних читачів писати до нього саме українською, при чому вони акцентували на цьому увагу [30, арк. 79-80]. Деякі автори гумористичних текстів, посилаючись на свою російськомовність, просили в листах Ф. Маківчука, щоб їхні твори надрукували в «Перці» російською [30, арк. 164]. Втім, головний редактор відповідав відмовою. Тож, ідентичність Ф. Маківчука можна охарактеризувати як радянсько-українську. За листами до Ф. Маківчука від О. Ковіньки (постійний автор «Перця») стає зрозумілим, що цей його близький друг та автор журналу «Перець» розділяв схожу національну ідентичність. Наприклад, він щиро обурювався закриттю літературних музеїв на Полтавщині, називаючи І. Котляревського родоначальником української літературної мови й обурювався, що «культурні» люди «на радянсько-народну культуру накинули чорну попону...» [28, арк. 15-16]. Автори журналу, такі як Ф. Маківчук, О. Вишня, О. Ковінька, П. Глазовий, Л. Гроха приймали участь у напівзачинених концертах, які влаштовували шістдесятники та ліберально налаштована інтелігенція після активізації арештів незгодних у 1965 р. [17, с. 11]. В якості прикладу можна назвати концерт сатири та гумору, який влаштовував шістдесятник-гуморист М. Шекера [2]. Це дозволяє зробити припущення, що серед українофільські налаштованої інтелігенції творці журналу мали знайомих та однодумців, що, можливо, штовхало «Перця»-агента на конфлікт цілей із принципалом. Втім, пильний контроль з боку принципала змушував редакцію журналу йти на формалізм у виконанні завдань по викриттю прихильності до «одвічної України» з її «кучерявими вербами».

Отже, навіть у період посилення контролю та регламентації дій представників преси (в нашому випадку журналу «Перець») була присутня поліваріативності інтерпретацій та реалізацій владних директив. Гумористичний формат журналу міг сприяти цій варіативності, її допущенню органами цензури. Також могла відбуватись природна втрата інформації в процесі сходження директив до виконавців. Серед можливих причин можна також назвати формалістичне ставлення до реалізації партійних директив. Крім того, можна припустити наявність конфлікту цілей між творцями журналу на центральними органами влади. Це інколи штовхало працівників «Перця» та формалізм у реалізації завдань партії (як ми це бачимо у випадку зі статтею в газеті «Правда» «Проти ідеологічних переключень в літературі»).

Примітки:

1. Eisenhardt K. M. Agency Theory: An Assessment and Review / K. M. Eisenhardt // The Academy of Management Review. – Vol. 14. – No. 1 (Jan., 1989). – PP. 57-74.
2. Афіша вечора українського гумору та сатири // Музей шістдесятництва
3. Бажан О. Особливості національно-культурного життя в Українській РСР в останній період «Сталінщини» (1946-1953 рр.) / О. Бажан // Магістеріум. – Випуск 17. – Історичні студії. – 2004. – С. 44-49;
4. Басенко К. «Самостійні» / К. Басенко // Перець. – № 21. – 1951. – С. 8.
5. Бе-Ша. Карикатура / Бе-Ша // Перець. – № 17. – 1951. – С. 8.
6. Богданов К. Vox populi: Фольклорные жанры советской культуры / К. Богданов. - М.: Новое литературное обозрение, 2009. – 368 с.
7. ГА РФ. – Ф. Р-9425. – Оп. 1. – Д. 781. – Л. 32-35 // Оpubл.: История советской политической цензуры. Документы и комментарии. – М., 1997. – С. 364-366.
8. Гливленко В. Висвячення у маститі або літературна косметика в спілці радянських письменників України /В. Гливленко // Перець. – № 14. – 1951. – С. 1.
9. Горяева Т. Политическая цензура в СССР. 1917-1991 г. / Т. М. Горяева. – 2-е изд., испр. – М., 2009. – 407 с.
10. Ефимов Б. Десять десятилетий / Б. Ефимов. – М.: Варгиус, 2000. – 141 с.
11. Журахович С. Рецензія діда Михайла /С. Журахович // Перець. – № 15. – 1946. – С. 4.
12. Зиновьев А. Коммунизм как реальность / А. Зиновьев. – М., 1994. – 211 с.
13. Козюренко О. Жовто-блакитні запроданці / О. Козюренко // Перець. – № 16. – 1951. – С. 7.
14. Лубенський П. Аби справна цифра / П. Лубенский // Перець. – № 16. – 1951. – С. 6-7.
15. Меньковский В. История и историография: Советский Союз 1930-х гг. в трудах англо-американских историков и политологов / В. Меньковский. – Мн.: БГУ, 2007. – 358 с.
16. Можеева Г., Мишанкина Н. Информационный потенциал историографического источника в свете теории информации / Г. Можеева, Н. Мишанкина // Гуманитарная информатика. – Вып. 1. – С. 114-125
17. Не відступлюся!: До 100-річчя Оксани Яківни Мешко / Харківська правозахисна група; Упоряд. В.В. Овсієнко, О.Ф. Сергієнко. – Харків, 2005. – 344 с.
18. Олійник С. Гарбуз / С. Олійник // Перець / іл. В. Гливленко. – № 3. – 1949 (видання для Західних областей України). – С. 3.
19. Олійник С. Курило-Кадильський... / С. Олійник // Перець. – № 16. – 1951. – С. 3.
20. Против идеологических извращений в литературе // Правда. – 2.07.1951. – С. 2.
21. Самум С. Барабан підвів / С. Самум // Перець. – № 18. – 1951. – С. 2.
22. Собрату // Перець. - № 1. – 1941. – С. 4
23. Тобольцева Н. Политические кампании в печати в условиях усиления идеологического диктата ВКП(б) (1946—1951 гг.) / Н. Тобольцева // Вестник Московского университета. – Сер. 10. – Журналистика. – 2011. – № 3. – С. 88-106.
24. Ушакин С. «Смехом по ужасу»: о тонком оружии шутов пролетариата / С. Ушакин // Новое литературное обозрение : Теория и история литературы, критика и библиография. – 2013. – № 3. – С. 130-162. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://nlobooks.ru/node/3565>. Доступ – 22.08.2014.
25. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – оп. 23. – спр. 5286. – 135 арк.

26. ЦДАГО України. – Ф. 1. – оп. 24. – спр. 3499. – 32 арк.
 27. ЦДАГО України. – Ф. 1. – оп. 24. – спр. 3707. – 27 арк.
 28. ЦДАГО України. – Ф. 1. – оп. 24. – спр. 785. – 162 арк.
 29. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – Ф. 668. – оп. 1. – спр. 146. – 45 арк.
 30. ЦДАМЛМ України. – Ф. 668. – оп. 1. – спр. 156. – 2 арк.
 31. ЦДАМЛМ України. – Ф. 668. – оп. 1. – спр. 202. – 169 арк.
 32. ЦДАМЛМ України. – Ф. 668. – оп. 1. – спр. 206. – 21 арк.
 33. ЦДАМЛМ України. – Ф. 668. – оп. 1. – спр. 223. – 25 арк.
 34. ЦДАМЛМ України. – Ф. 668. – оп. 1. – спр. 229. – 7 арк.
 35. ЦДАМЛМ України. – Ф. 668. – оп. 1. – спр. 231. – 3 арк.
 36. ЦДАМЛМ України. – Ф. 668. – оп. 1. – спр. 244а. – 2 арк.
 37. ЦДАМЛМ України. – Ф. 668. – оп. 1. – спр. 245. – 2 арк.
 38. Шевченко Л. Культурно-ідеологічні процеси у 40–50-х рр. / Л. Шевченко // Укр. істор. журн. – 1992. – № 7-8. – С. 39-48.

Еремеева К. А. Пресса Советской Украины и политика партии: проблема соответствия (случай выполнения журналом «Перець» заданий газеты «Правда»).

Статья посвящена анализу соответствия редакторской политики журнала «Перець» властным директивам, помещенным в редакционной статье «Против идеологических извращений в литературе» в газете «Правда» от 2 июля 1951 г.. Был рассмотрен процесс спуска директив от органов власти к работникам прессы. Сделан вывод о поливариативности интерпретаций «Перцем» партийных указаний и выдвинуто предположение о возможных причинах этого.

Ключевые слова: журнал «Перець», газета «Правда», директивы, пресса, юмор, цензура.

Yeremieieva K. A. From directive to feuilleton: about one case of implementation of the newspaper "Pravda's" tasks by the magazine "Perets".

This article was devoted to analyze the conformity between the editorial policy of the magazine "Perets" and government directives. The second was reflected in an editorial entitled "Against the ideological distortions in the literature" in the newspaper "Pravda" on July 2, 1951. The process of sinking of directives from the authorities to the press officer was considered. It was concluded, that polivariativnosti interpretations "Pepper" party instructions and suggested the possible reasons for this.

Keywords: magazine "Perets", the newspaper "Pravda", directives, press, humor, censorship.

УДК 930.2:323.3–054.73(=162.1)(477)"1914/1918"

Польські біженці Першої світової війни на Харківщині: джерелознавчий аспект (1914–1918 рр.)

Жванко Л. М.

Статтю присвячено аналізу історичних джерел, у яких йдеться про перебування польських біженців на території Харківської губернії та міста Харкова під час Першої світової війни. Визначено ті види документів, які є найбільш інформативними для характеристики зазначеної проблеми.

Ключові слова: Перша світова війна, поляки, біженці, Російська імперія, польська громада.

Історія сповнена людським стражданням. Війна, як апогей людського зла, часто змушувала залишати людину свій дім, свою землю і втікати від ворога, від страху бути вбитим. Велика війна 1914 – 1918 рр. уперше в історії цивілізації показала в яких величезних масштабах може бути здійснено це виселення, коли за справу береться влада воюючих сторін. То була очевидна новація – примусове вивезення військовими воюючих сторін у тиллові райони власного цивільного населення. Акція, яка була проведена у Російській імперії, стала одним із перших випадків ініційованого владою широкомасштабного переселення ХХ століття. Як жила-виживала людина, яка була позбавлена домівки та звичного оточення, можна дізнатися там, де «законсервовано» минуле – в архіві. Отже, запропонована стаття – роздуми над історичними джерелами, які дозволяють, певним чином відчувати трагізм ситуації, в якій опинилися поляки, евакуйовані з теренів Царства Польського у тиллові райони Російської імперії. Одним з таких була Харківська губернія та місто Харків.

Слід зазначити, що останнім часом проблематика біженства під час Першої світової війни, й зокрема доля польських вигнанців, стала предметом дослідження українських та польських істориків. Фундаментальною роботою у цьому аспекті є колективна монографія «Tułaczy los. Uchodźcy polscy w imperium rosyjskim w latach pierwszej wojny światowej», яку написали вчені Інституту історії Люблінського університету ім. Марії Кюрі-Склодовської Маріуш Коженювський, Маріуш Мандзик та Даріуш Тарасюк [2]. Свою роботу вони присвятили перебуванню польських біженців у Російській імперії у роки Першої світової війни, серед іншого певну увагу вони приділяють і Харківській губернії та місту Харкову. На сьогодні можна казати про те, що саме в Любліні сформувалася наукова школа з вивчення історії польських біженців під час Першої світової війни [10].

Праці українських істориків, враховуючи регіональний характер зазначеної теми, передовсім представлені розвідками харківських істориків. Перш за все, ©Жванко Л. М., 2016